

СЕЛО ПІД ЧАС ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ (1939–1945 рр.)

Прихід перших «совітів»

Друга світова війна почалася 1 вересня 1939 р. нападом нацистської Німеччини на Польщу. 3 вересня війну Німеччині оголосили Великобританія і Франція, проте не надали Польщі військової допомоги. Слабо підготовлена польська армія не витримала сильного натиску і швидко була розгромлена [32]. Через два тижні польська держава перестала існувати, армія розбрелася, уряд втік за кордон. Пам'ятаю, як окремі невеликі групи польських вояків, переважно офіцерів, змучені, налякані, не повійськово пробиралися полями і лісами кудись на схід. Німці зупинилися на річці Сян і почали облаштовувати свій кордон. За німецько-радянськими домовленостями наше село відійшло до СРСР. Невдовзі, десь у двадцятих числах вересня, до нас прийшли «визволителі» зі сходу. У селі з'явилася машина, на якій приїхали перші представники нової адміністрації для ознайомлення з селом і встановлення радянської влади. Люди не зустрічали їх квітами, а дивились на них з осторогою, навіть з острахом, бо частково вже знали, що робилося в Україні у 1930-х рр., чули про репресії, голодомор, але змушені були змиритися з долею. Обрали голову сільської ради, ним став Адам'як Михайло, розпочалась підготовка до виборів представника до Народних зборів у Львові. У селі з'явилася велика кількість портретів Сталіна та Хрущова, сюди стали вчашати різні агітатори, які вихваляли радянський спосіб життя і досягнення колгоспного ладу. Вже в перші дні нової влади товариство «Просвіта» було ліквідовано, майно націоналізовано, книжковий фонд знищено, а читальню перейменовано на клуб.

Наше село було підгірське, особливо багатих господарів не було. Єдиний власник невеликого фільварку капітан польської армії Магунік, який мав 100 моргів поля, встиг втекти до приходу «визволителів». Через деякий час фільварок згорів. Те саме зробив і Якубовський — поміщик з Ямни Горішньої. У селі практично не було симпатиків КПЗУ, тому й не було донощиків, сексотів та арештів. НКВС не встигав добратись до віддаленого гірського села, бо мав багато роботи в містах. Селяни продовжували працювати на невеликих клаптиках своєї землі.

Невдовзі почалося масове вирубування лісів (особливо ялиць та буків) і відправка їх у східні райони країни. У сільському магазині (колишній кооперативі) з'явилося багато горілки, інколи привозили чорний житній хліб для лісорубів. З цим хлібом у мене пов'язаний один смішний випадок. Батько приніс додому буханку і я взяв собі кусочок цього хліба, коли вкусив його, то виявив у ньому довге сиве волосся і чомусь вирішив, що це волосся з бороди старого жида, тому не взяв його більше до рота. У нас тоді вважали, що радянська влада є жидівською і все, що в ній зроблено теж жидівське, це уявлення передалось і дітям. Таке твердження мало певні підстави, бо основні творці цієї держави (Ленін, Троцький, Куйбишев, Каганович та ін.) були жидами і люди це знали.

Разом із радянською владою в селі з'явилися і нові пісні. Найбільше мені чомусь запам'яталися слова з пісні, яку співав, ідучи селом, молодий чоловік на ім'я Герасько: «Кипучая, могучая, никем непобедимая, страна моя, Москва моя, ты самая любимая!».

Були й пісні іншого змісту:

*А в колгоспі добре жить,
Десять робить, сто лежить,
А як сонце припече,
То й тих десять утече...*

Але її співали тихо, у вузькому колі близьких друзів.

У 1940–1941 рр. усіх молодих хлопців забрали до Червоної Армії. Деякі з них служили біля Перемишля у прикордонних військах, інших війна застала далеко від рідного дому. Серед інших наш сусід Дребіт Михайло на прізвисько «Панич» дійшов з військом, що відступало, до Самбора, а звідти пішки повернувся додому.

Частина молодих хлопців з Ямни Горішньої перед початком війни забрали до Добромиля, і їхній слід пропав. Існує думка, що разом із багатьма іншими молодими патріотами їх було скинуто в соляну шахту в с. Солінка.

Так почалося наше життя при радянській владі. Тоді воно тривало недовго, і ми не встигли повністю відчутися всім його «принад».

У вирі німецької окупації

У неділю, 22 червня 1941 р. люди прокинулися вдосвіта від канонади і гуркоту літаків з боку Перемишля. Чоловіки вийшли на дорогу і почали обговорювати почуте. Більшість твердила, що це війна, дехто говорив, що військові маневри. Люди знали, що вздовж Сяну будувалися військові укріплення і було багато війська, бо там служили і деякі хлопці з Ямни, яких нещодавно забрали до армії. Новину сприймали по-різному: одні вважали війну новим великим горем, яке призведе до нових великих жертв, а в селі ще не загоїлись рани після Першої світової війни; інші бачили у війні єдиний порятунок від червоного терору, від голоду і репресій, під час яких загинули мільйони людей у Східній Україні і які вже почалися тут, на нещодавно окупованій Перемищині. Я добре пам'ятаю цей тривожний ранок, бо був на дорозі навпроти нашої хати і чув розмову старших. Десь приблизно опівдні з долішнього кінця села, з боку с. Трійці, показали колони солдатів-червоноармійців. Вони повільно, з

опущеними головами, в сірих шинелях, з обмотками на ногах ішли на схід. Люди, можливо, й співчували їм, але не виявляли цього, лише мовчки спостерігали з вікон своїх хат, боячись з'являтися на вулиці. Виглядали, чи не надійде хтось із знайомих або й рідних, що були в цей час в армії. Через деякий час декому з односельців таки вдалося вирватися з війська, що відступало, і повернутися до рідної домівки. У наступні дні жінки, які ходили до Перемишля за товарами першої необхідності (сіллю, сірниками, милом тощо), мали можливість спостерігати вояків наступаючих частин німецької армії. Вони були акуратно вдягнені, добре озброєні, їхали на мотоциклах або йшли пішки, але були бадьорі, веселі і справляли добре враження. Особливо виділялися у цьому відношенні словаки. Однак ці перші, загалом непогані, враження скоро змінилися розчаруваннями і страхом.

У селі було відновлено адміністрацію, пошту, торгівлю, а восени відкрито школу. В усіх установах запрацювали свої люди, які дбали насамперед про добро населення. Адміністрація села часто попереджала про наїзд німців. Запрацювала читальня, почали ставити вистави.

Однак невдовзі окупаційна влада наклала на селян великі податки, контингенти, хлібоздачі, розпочалося постійне збирання м'яса, яєць, масла та інших продуктів. Було здійснено перепис та кульчикування худоби (до вух спеціальними кліщами прикріплювали металеву пластинку з номером). Господар втратив право розпоряджатися своєю власністю, забити для своїх потреб свиню, чи зарізати теля, бо воно було закульчиковане. А щоби здати визначену кількість м'яса, люди складали гроші, купували в когось одну чи дві корови і таким чином відкуповувалися від тиску влади. Було заборонено молоти зерно в млинах, на домашніх жорнах, їх конфіскували. Якщо в когось виявляли, то розбивали на місці. На цю тему навіть з'явилася пісня «На Україні земля чорна, а там мелять

добре жорна, а як прийшов ляндрт грубий, то за жорна вибив зуби...». Пам'ятаю, як доводилося ховати курей, коли німці приїжджали в село збирати данину, бо якщо вони бачили курей на подвір'ї, то могли випустити чергу з автомата і забрати їх.

Навесні 1943 р. у нашому селі, як і в усьому Прикарпатті, настав великий голод. Ми ходили полем і збирали минулорічну змерзлу гнилу картоплю, а потім лободу, кропиву і цим рятувалися від смерті. Основною причиною голоду було те, що восени 1942 р. дуже рано випав сніг і люди не встигли зібрати врожай. А тут ще й війна. Від завойовників допомоги ніякої, навпаки, вони забирали останні запаси продуктів.

Щоб якось вижити, селяни носили приховані від контингенту продукти (масло, сметану, яйця, молоко) до міста. До Перемишля, куди носила продукти моя мама, було майже 30 км. Вона виходила вдосвіта, розносила продукти під конкретне замовлення господарям і поверталася пізно вночі. За продукти мати приносила сіль, гас, сірники та інший дріб'язковий товар. Якось, коли вона ходила через Турницю (майже 6 км), її застала ніч. Щоби перебороти свій страх, мама голосно кричала: «Іване, зачекай!». Нібито той вигаданий Іван ішов перед нею.

Під час окупації, як і за радянських часів, почалося масове вирубування наших гарних, як свічечки, ялиць. До села приїжджали озброєні німецькі вояки та виганяли чоловіків рубати і вивозити лісоматеріали. Згодом розпочалося «полювання» на молодих хлопців та дівчат з метою вивезення їх до Німеччини на важкі роботи. Спочатку німці вимагали від солтиса (голови сільської управи) подавати списки тих, хто має їхати до Німеччини на роботу. Але солтис був свій чоловік і подавав переважно хворих, інвалідів, яких відправляли зі збірних пунктів як непридатних. Згодом розпочалися облави, і німці стали самі виловлювати молодих людей та відправляти на під-

невільні роботи до Німеччини остарбайтерами. Така доля спіткала кількох десятків молодих дівчат і хлопців (див. додаток №4). Мало хто з них повернувся додому. Вони або загинули у вирі війни, або розсипалися по цілому світу. Інших молодих хлопців 1922–1923 рр. нар. примушували вступати в так званий «баудінст» (служба будови).

Кілочко Марія Степанівна.

Німецька влада повністю заборонила будь-яку політичну й різко обмежила культурно-освітню діяльність на окупованих територіях. Але, зважаючи на те, що західноукраїнські землі увійшли до так званої Генеральної Губернії як один з дистриктів, тут були дещо інші, пом'якшені умови, порівняно зі Східною Україною. Генеральна Губернія безпосередньо підпорядковувалася рейху, як своєрідна колонія Німеччини з тоталітарним устроєм та мінімальними правами місцевого населення. Крім того, певний вплив на політику німців у Галичині мав той факт, що вона колись належала до Австро-Угорської імперії, головним спадкоємцем якої вважала себе нацистська Німеччина. Українцям було дозволено заснувати в округах нижчу адміністрацію, так звані Українські допомогові комітети (УДК), відкрити народні (початкові) й професійні школи. Згодом, з метою координації діяльності допомогових комітетів, у Кракові було

створено Український центральний комітет (УЦК), який очолив професор В. Кубійович. Одним з головних завдань УЦК було утвердження національної самосвідомості українського населення, виховання в молоді любові до своєї мови, звичаїв, традицій української культури тощо. Ці функції покладались передовсім на освіту, тому її розвитку приділялось найбільше уваги.

Уже у вересні 1941 р. в Ямні Долішній почала діяти початкова (чотирикласна) школа. Директором школи став Горбачевський Іван 1912 р. н., родом з містечка Бірчі. Разом із ним дітей навчали священник Чолач Іван та його дружина. Священик викладав лише релігію. Вчителів не вистачало, через те вчитель працював одночасно з двома класами. Не вистачало підручників, зошитів.

Багато уваги приділялося виховній роботі. Проводились різні тематичні вечори, присвячені знаменним датам з історичного, літературного та культурного життя. Регулярно в березні відзначалися роковини Тараса Шевченка, на початку травня — День матері. Діти читали вірші Тараса Шевченка, Івана Франка та інших українських поетів, співали гімн «Ще не вмерла Україна» та такі національно-патріотичні пісні, як «Не пора, не пора», «Бо прийшов такий час», «Заповіт» тощо. У школі на стінах з'явилися тризуб і синьо-жовтий прапор, дерев'яні хрести, портрети Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі

Дуць Володимир.

Фото 60-х рр.

Українки. Дерев'яний наплічник для книжок і зошитів кожен учень намагався прикрасити гарним тризубом.

У Тмні Горішній аналогічну навчальну і виховну роботу проводили молоді вчителі Каспер Юлія (зі Львова) та Хамрик Павло (з Гусятина). У 1943 р. Хамрик Павло пішов у дивізію «Галичина» і пропав безвісти, Юлія з двома дітьми (Богданом і Юліаном) повернулися до Львова, а згодом виїхали в Польщу.

Відновила свою роботу читальня «Просвіти», почали діяти драматичний і хоровий гуртки. Ставились вистави «Рвуться кайдани», «Рідна кров», «Їхав стрілець на війну», «Свекруха» та ін. Керували драмгуртком дяк Дуць Володимир та Шевчик Василь. Зі своїми виставами аматори виїжджали в сусідні села (Трійцю, Сенькову та ін.).

Змінився і загальний вигляд села: були впорядковані подвір'я, криниці, обов'язковими стали ями для збору гноївки, регулярно підчищалися фоси (придорожні рови) навпроти кожного двору тощо.

Підростаюча молодь почала проходити військовий вишкіл — рідною мовою вивчали стройові команди, назви підрозділів та інші складові національної військової служби. За три роки клопіткої самовідданої праці активістів ОУН вдалося підняти національну свідомість села на небувалу висоту, а молодь підготувати до боротьби за незалежність України.

Уже восени 1943 р. стало очевидним, що Німеччина програє війну. Пам'ятаю, як тоді повернувся з роботи в Німеччині близький друг батька Фізяр Василь і розповів, що німців охопила паніка. Ті, кому вдалося вирватись з оточення під Сталінградом, розповідали своїм рідним про страхіття війни на східному фронті.

З наближенням лінії фронту панічний страх зростав і серед нашого населення. За німцями ніхто не шкодував, але думка про нову більшовицьку окупацію сприймалася з жахом. Поширювались чутки, що Червона Армія просу-

вається на захід, як татарська орда, грабуючи і знищуючи все на своєму шляху. Казали, що величезна армія йде мало не суцільною лавиною полями та лісами й усюди сіє смерть, перед якою не можна встояти, від якої ніде не сховатися. Селяни почали нагромаджувати запаси найнеобхіднішого (мила, солі, сірників, гасу), сушити сухарі з хліба і м'яса, топити масло, сало і ховати все це в надійні місця на «чорний день». Тоді вперше в селі стали з'являтися підземні сховища — криївки.

Утворення самооборонних кущових відділів (СКВ). Перші сотні УПА. Ямна — «повстанська столиця»

З перших днів німецької окупації активізує свою діяльність теренова сітка ОУН.

Згодом організуються перші відділи самооборони. За усним повідомленням одного з активістів, колишнього мешканця сусіднього села Посада Риботицька Мельничука Осипа, перший відділ самооборони в нашому терені був створений у вересні 1942 р. Його очолив комендант станиці української поліції в Риботичах Труш Сильвестр. До відділу входили молоді хлопці з навколишніх сіл (Риботич, Тисови, Тмни, Бориславки). Відділ був організований за зразком відділів УПА. Найменшою одиницею відділу був рій. Під адміністративним і організаційним наглядом відділи самооборони на-

Галаса Василь

лів відбувалися таємно, переважно вечорами, а вдень їхні члени працювали на господарствах.

Навесні 1943 р. обласним провідником ОУН на Перемищині* став Галаса Василь («Зенон», «Назар», «Орлан»). До цього, під час німецької окупації, він працював окружним провідником ОУН у Тернопільській, Чортківській та Бережанській округах [9]. Незважаючи на молодий вік (йому тоді ще не виповнилося 23 роки), він уже набув

Чорній Яків

значного досвіду підпільної роботи. З його приходом діяльність ОУН на Перемищині ще більш пожвавилася, вона перебрала на себе функції тилу армії, її матеріального кадрового та ідеологічного забезпечення. Зросла роль біфонів — паперових односторонніх грошових квитанцій ОУН-УПА, які від імені проводу видавали населенню за внесені кошти на витрати організації. Біфони поєднували в собі організаційно-пропагандистську та фінансову функції. За внесені пожертви кожен громадянин одержував біфон відповідного номіналу, який з метою конспірації тут же, в його присутності, сплювався. Пригадую, як ці невеликі, односторонні квитанції (біфони), за розміром подібні до сучасних гривневих купюр, з майстерно виконаним графічним зображенням

* Перемишльська область за адміністративним устроєм ОУН тоді займала територію від Мостиського та Хирівського районів на сході до найдалі виступаючих на захід земель, заселених українцями, тобто до неї входили округи: Лемківщина, Перемищина та Ярославщина.

тризуба вручав батькові за грошові пожертви один з активістів ОУН, наш сусід Грибік Микола.

Влітку 1943 р. за наказом Проводу ОУН почався призов до партизансько-повстанського війська (УПА). Списки рекомендованих перевіряла Служба Безпеки (СБ). Одночасно з формуванням відділів УПА запрацювали пункти заготівлі харчів. Продукти, які могли довго зберігатися, відправляли у засекречені склади-бункери, створювали запаси медикаментів, санітарних засобів. До цієї роботи був залучений і мій батько. До нашої хати привозили медикаменти, друкарські машинки, папір та інші речі, необхідні для підпільної роботи, а також деякі продукти харчування. Батько складав їхній опис і передавав до криївок на зберігання або видавав за потребою відповідним людям.

Восени 1943 р. у с. Мелна на Львівщині відбулася нарада обласних провідників ОУН та їхніх військових керівників. Нараду проводили члени проводу ОУН і командування УПА: Шухевич Роман («Чупринка»), Маївський Дмитро («Тарас») і шеф ГВШ Грицай Дмитро («Перебийніс»). Повернувшись з цієї наради, Галаса Василь

Грицай Дмитро
(«Перебийніс»)

приступив до укомплектування обласного проводу. Військовим референтом області він призначив Чорнія Якова («Ударник», «Мушка», «Куля»), членами військового штабу стали Павлик Володимир («Ірка») та «Павук». Окружним провідником Перемищини став Кавула Петро

(«Тарас»), окружну референтуру УЧХ (Українського Червоного Хреста) в Перемишлі очолила Козакевич Наталка («Сіра») родом з Бібрки Львівської області [9].

Лемеха Ірина («Рогніда»)

а навчання з володіння зброєю проводив військовий інструктор «Зруб». Після вишколу всі учасниці розійшлися по клітинах ОУН [38].

Тим часом лінія фронту невпинно просувалася на захід, все ближче і ближче до Перемишля. ОУН інтенсивно готувалася до переходу великої чисельності військ обох окупантів. Головним завданням було зберегти відділи УПА й підпільні кадри для подальшої боротьби.

Село Ямна, яке було розташоване в долині між гірськими хребтами, вкритими лісами, віддалене від головних шляхів переходу військ, виявилось найбільш зручним для концентрування і збереження відділів УПА та підпільних кадрів. У липні 1944 р. за наказом Головного Командування УПА сюди з Прикарпатського Чорного Лісу прибула сотня командира «Черника» та інші відділи. Вони зупинилися у великому лісовому масиві Турниці, що

прилягав до села Ямна з півночі. Сюди ж прибуло чимало дівчат-підпільниць: «Сіра», «Зоя», «Христя», «Степова», «Святослава», «Молуша», «Роксоляна» і «Марічка». Дівчата налагоджували зв'язки, проводили розвідку, вчилися володіти зброєю, допомагали кухарям, часто вечорами вони сходили в село на вечерю або за продуктами.

Одного літнього ранку вдосвіта через наше село розміреним кроком ішла колона військовиків, акуратно вбраних в однострої угорської армії, і неголосно наспівувала пісню:

*Ура-ура-ура, ми йдем на ворога,
За вільну Україну, за наші права;
Ура-ура-ура, ми йдем на ворога,
А Степан Бандера заведе нам права...*

Козакевич Наталка («Сіра») і Савчин Марія («Марічка»)

Ця пісня глибоко закарбувалася в моїй дитячій пам'яті. Уже дорослим, у роки незалежності, я шукав її у

збірниках пісень УПА, але поки що не знайшов. Десь у ці ж передвоєнні дні, по цій же дорозі з Горішньої Ямни через наше село йшла і колона дівчат, теж в акуратних одностроях, але жіночих (темно-синій піджак, спідничка, берет, чобітки). Колона була меншою, але всі дівчата йшли по-військовому повільним розміреним кроком.

У цей же передвоєнний час у Ямні перебували перший командир УПА Перемишльської Воєнної Округи Чорний Яків («Куля», пізніше «Мушка», «Ударник») і його співробітники «Ірка» та «Павук». Часто бував тут і «Орлан» — керівник ОУН Перемищини. «Куля» підпорядковувався командирові УПА Захід «Шелестові».

Павлик Володимир («Ірка»)

Тоді ж, у липні 1944 р., до Ямни прибула зі Станіславщини група випускників підстаршинської школи «Олені», яка була на горі Могура. В Ямні Долішній їх прийняв командир «Ірка» і розподілив по селах Перемищини для проведення військових вишколів молоді, збору і реєстрації придатної до вжитку зброї. Припускаю, що військовики, які йшли вдосвіта по дорозі біля нашої хати, і були випускниками підстаршинської школи, а дівчата — майбутньою медичною обслугою УПА.

У своїй діяльності з розгортання національно-визвольної боротьби «Орлан» велику роль надавав друкованому слову. З його ініціативи у надрайоні «Холодний Яр» у другій половині 1943 р. провідник «Тарас» організував т. зв. «технічне звено»

(ТЗ). Його очолив Ліщин Микола («Липа»). Тут друкувалися листівки, адресовані червоноармійцям, брошури, звернення до польського населення, польського війська, міліції, до польського проти більшовицького підпілля (Армія Крайова) та «Вольність і Незалежність». Друкувалися листівки для чехів і словаків, вони призначалися для розповсюдження під час рейдів УПА територією Чехословаччини. Тут же передруковувались видання та офіційні документи УГВР, ОУН, УПА, видавалися літературно-виховний журнал «Перемога» та «Інформативні вісті».

До редакційної групи, що готувала матеріали, входили «Професор» («Орелець»), «Григор», «Степова».

Криївки ТЗ з осені 1943 р. до 1945 р. знаходились у лісі біля с. Ямна Горішня, а з 1946 до 12 червня 1947 рр., тобто до їх ліквідації ВП — у Турницькому лісовому масиві, що прилягав до села Ямна з півночі [9].

27 липня 1944 р. передові частини більшовицьких військ зайняли Перемишль. Лінія фронту фактично розірвалась, німці хаотично відступали головними дорогами до Карпат. В останні дні липня і перші дні серпня до Ямни Долішньої було терміново стягнуто військових інструкторів з навколишніх сіл. Сюди прибула група українських поліціантів, що не хотіли залишати рідну землю й іти з німцями, звідусіль сходилися члени українського підпілля, які прибували групами і поодинці. Як справедливо зазначає Грицько-Цяпка у своїх спогадах «Ліс горить!», у ці дні в Ямні було, як у вулику. Прибула збірна сотня «Лиса», до якої увійшли добровольці, що зібралися йти на вишкіл у Карпати [12, 13, 14, 17]. Прибув і військовий референт цього терену командир «Чорний». Всього тут зійшлося кілька сотен людей. Другого серпня всі вони зібралися біля церкви в Ямні Долішній. Командир виголосив коротку промову про ситуацію у світі, розповів про завдання і зайнявся формуванням сотні, яка мала виру-

шити на вишкіл у Карпати. Командиром новоствореної сотні добровольців було призначено «Лиса», а ройовими — випускників підстаршинської школи «Олені», призначили також чотових. Сотня нараховувала понад 200 осіб, серед них були і поліціанти, і вояки з дивізії «Галичина», але переважали цивільні люди. Командир «Лис» був лише зв'язковим, який повинен був привести цю збірну сотню на вишкіл у Карпати. Десь у післяобідню пору з с. Ямна сотня попрямувала на південь через Грозьову, Тростянець, Пашову, Ропеньку, біля Ліська, Балигорода до гори Хрещатої, а звідти — на гору Букове Бердо між верхів'ями річок Сян і Волосата на висоті 1335 м над рівнем моря, де зібралося понад три тисячі вояків. Людей,

які не увійшли до складу сотні, призначили до інших ділянок підпільної діяльності в терені. На горі Букове Бердо з усіх прибулих людей було сформовано три курені. Очолити вишкіл командир «Рен» (Мізерний Василь). У цей час почав формуватися кордон між Польщею і УРСР. Після вишколу, десь у середині вересня, курінь «Рена» взяв курс на Чорний Ліс, курінь «Бойки» залишився на місці, щоб пізніше податися на Дрогобиччину, а курінь «Євгена», який складався з трьох сотень — «Громенка», «Кросового» та «Осипа» — отримав завдання йти в Перемишчину. З «Реном» подалися сотні «Веселого», «Бурлаки», «Байди» та «Нечая».

Слід зазначити, що в цей час, коли сотні збиралися в Карпатах і проводили вишкіл, фронт просувався на захід і південь без великих битв. У прифронтовій смузі панував хаос, ніхто не орієнтувався, де проходила лінія німецько-радянського фронту. В одному місці більшовики зайшли далеко на захід, в іншому ще трималися німці, й іноді годі було збагнути, де більшовики, а де німці.

Німці відступали поспіхом, хаотично, а радянські війська йшли навздогін по основних дорогах. На деякий час Ямна залишалась у нічійній смузі. Заволодівши Перемишлем 27 липня, радянські військові частини рушили на Сян і двома шляхами — через Вільшани на Бірчу і через Вугники і Риботичі на Бірчу з заходом у Трійцю і Ямну. 3 серпня відбувся невеликий бій з німцями у Трійці. Одного дня через Ямну проскакали на конях кілька радянських розвідників, які шукали німців і питали, чи далеко Берлін. Німців у нашому селі не було. Люди були страшенно налякані: боялися загибелі у зв'язку з можливим боєм, боялися пограбувань, боялися, що опиняться під більшовицькою окупацією. Корів і коней виводили в ліс, у потоки, і перебували там з ними вдень і вночі, щоби зберегти їх.

У першу неділю серпня був гарний, теплий, сонячний день, діти купалися в річці. Десь близько обіду я побачив, що до села з лісового масиву Кичери сходять група (до десяти чоловік) німецьких вояків. Вони йшли зігнувшись, один за одним, зі зброєю в руках. Я, хоч й не розумів усієї складності ситуації та небезпеки, побіг додому. При переході стежкою від річки через город до нашої хати я зустрів групу радянських солдатів, які ховаючись, пробираються по нашій картоплі до річки в напрямку німецької розвідгрупи. Вже з хати я побачив, що кількість радянських солдатів збільшується, вони таємно прокрадаються поза хатами, огорожами й ідуть до горішнього кінця села. А німці тим часом пробралися в село, спали-

ли два невеликі дерев'яні мости і повернулися назад до Кичери, обмінявшись із радянськими солдатами декількома автоматними чергами. Жертв не було ні з одного, ні з іншого боку. З долішнього кінця села, від с. Трійці на-ростав гуркіт танків, це йшли радянські солдати. Вони зайняли й наш садок. У хаті розмістився штаб. Нам сказали вибиратись з села до лісу, бо тут буде бій. Батько залишився в хаті стерегти майно, а ми з мамою і сестрою подалися з конем і худобою до лісу. Мама з сестрою вели корову та ялівку, а я — коня. Йшли Жуковим потоком на північ, а під верхом повернули через поле у Борисів потік, бо над верхів'ям потоку в кущах вже стояли гармати і методично обстрілювали с. Лімну, де, ймовірно, були німці. У Борисовому потоці ми вибрали глибокий яр, прив'язали худобу і коня та почали вкопуватись у землю, будувати собі сховища. Там ми провели ніч і першу половину наступного дня. У другій половині дня обстріл припинився і ми повернулися додому. Солдати теж відійшли назад до Трійці. Після відходу радянських солдатів німці здійснили ще декілька артилерійських пострілів по Ямні Горішній, було поранено кількох цивільних людей і вбито декілька корів. На цьому бойові дії в Ямні закінчились, фронт перемістився далі на південь, до Сянока. У селі стало тихо, але тривожно. Що буде далі?

Хоч боїв у Ямні не було, Радянська Армія залишила там багато слідів. Танки понищили сади, поламали дерева, солдати полишали багато набоїв, снарядів, мін, різних типів гранат. Ми, хлопчачки, мали що збирати. Нодин постраждав від цього, ставши інвалідом.

За Червоною Армією прибули війська НКВС, які одразу заходилися проводити облави по селах, шукаючи підпільників і відділи УПА.

Через два тижні після відходу фронтовиків, 19 серпня 1944 р., на Спаса, рано-вранці війська НКВС оточили село, почалась облава, ловили чоловіків і заби-

рали їх до Червоної Армії, проводили обшуки в хатах, господарських приміщеннях, брали все, що подобалося, все їстівне. Наша хата була біля дороги в садку, тут зупинився якийсь офіцер (звання не пам'ятаю) із кухарем. Кухар був високий, із вусами, казав що йому «пятьдесят лет». Мені запам'яталось, як він готував обід для свого начальника. Впіймав нашу курку, взяв її за голову і крутив у повітрі доти, поки тулуб не відірвався від голови, тоді підняв його і почав обробляти. Дуже оригінальним було і його картопляне пюре. Зварив картоплю у дво- чи трилітровій каструлі, відлив з неї воду, поклав туди великий, майже півкілограмовий шматочок масла, яке взяв у мами, і все це разом розім'яв. Масла було явно забагато, пюре стало дуже рідким, але для них, голодних, напевно, смачним.

Облава виявилася не дуже вдалою для енкаведистів, бо щойно вони з'явилися у долішньому кінці села, попередження про небезпеку швидко розійшлося по хатах, і переважна більшість чоловіків встигла втекти у Турницю — великий лісовий масив, розташований на північний схід від села. Але частина все ж таки потрапила до їхніх рук: у Горішній Ямні — 37 чоловік, а в Долішній — дещо менше (див. додаток №5). Тих, кого схопили, одразу під конвоем повели на збірний пункт до Добромиля (до війни Добромиль був районним центром) і після дуже короткої (до двох тижнів) підготовки відправили на передову в Карпати. Більшість із них там загинула, лише декому вдалось втекти або повернутись інвалідом. Де і коли загинули ці чоловіки, не знав ніхто.

У 1999 р. до мене звернулася Козар Євгенія, дочка одного з тих молодих хлопців, що були відправлені на фронт і пропали безвісти. Їй тоді було лише п'ять місяців, батькові — 23 роки, і вона, звичайно, його не пам'ятає. Мати давно померла, і її все життя мучило питання, де пропав її батько. Ми написали листа в Москву,

у військовий архів і через п'ять місяців одержали відповідь, що стрілець 320 полку Жук Михайло Дмитрович загинув 24 вересня 1944 р. (тобто через місяць після того, як був забраний із села) і похований у с. Довжиці Ліського повіту.

ВЫДАЕТСЯ ОДИН РАЗ
ПОЛЬЗОВАТЬСЯ НЕЛЬЗЯ

ЦЕНТРАЛЬНЫЙ
ОРДЕНА КРАСНОЙ ЗВЕЗДЫ
АРХИВ

Министерства обороны Р.Ф.
1 ноября 19 99г.

№ 9 / 26000

148100, г. Подольск, Московской обл.

По документам учета безвозвратных потерь сержантов и солдат Советской Армии установлено, что стрелок 320 гв. стрелкового полка 125 гв. стрелковой дивизии рядовой ДУЧ МИХАИЛ ДМИТРИЕВИЧ 1924 г.р., уроженец Дрогобычской обл., Добромильского р-на с. Ярине Доліна, призван в СА ~~XXXXXX~~ Добромильским К. погиб 24.9.44 г. похоронен: с. Долішній, что 22.5км южнее нп Довжица, Польша.
Жене дач Анна С. ~~XXXXXX~~ проживала по месту рождения ~~XXXXXX~~

ОСНОВАНИЕ: ЦАМО, донесение № 14014с 1944 г.
Примечание: ~~XXXXXX~~ место рождения, ~~XXXXXX~~ в ~~XXXXXX~~ в документе.
Зам. Начальник отдела
Исп. министр ~~XXXXXX~~

Тривожна осінь та зима 1944–1945 рр. Боротьба триває!

Протягом усієї осені і на початку зими село було захищене. Відділи УПА відійшли в Карпати, СКВ ослаблені, бо значну частину чоловіків було відправлено на фронт. З північного сходу, від села Арламів, до Ямни часто навідувалися радянські прикордонники, а з південного заходу з Бірчі — поляки з енкаведистами. Певний за-

хист був лише з боку великого лісового масиву Турниці, через який ні поляки, ні енкаведисти не наважувалися нападати на села. У польських селах і містечках створювалися боївки для нападів на українські села, арештів і винищення свідомої молоді та інтелігенції. У цьому їм допомагали загони енкаведистів, які виловлювали молодих хлопців і відправляли їх на фронт у штрафні роти або до Сибіру.

Однак невдовзі почали діяти зв'язки. У терені з'явився військовий зверхник «Явір–Пастернак». Відновилася діяльність підпільних осередків ОУН, надійшли розпорядження й інструкції, в селах почали організувати групи (рої і чоти) самооборони, було розпочато їхній вишкіл. Встановлюється постійне вартування — стійки на околицях села. Поляки стали рідше з'являтися в селі. У Ямні Долішній вишкіл юнаків проводив командир «Білий», колишній поліціант Коростенський з с. Княжполя біля Добромиля.

Дуда Михайло («Громенко»)

У Турниці в цей час перебували сотні командирів «Хоми» й «Чорного». Командиром відділу був «Куля». В один із серпневих днів на відділ напали енкаведисти. Зав'язався бій. У ньому загинуло шість повстанців та декілька десятків червонопогонників. Після бою повстанців поховали на цвинтарі в Ямні Долішній. Удень сотні перебували в лісі, а вечорами сходили в село Ямну Долішню на вечерю, яку їм організовував місцевий кущовий «Жар-

Вістун». Про це, ймовірно, довідався ворог. У селі почали з'являтися ворожі розвідники, агенти. Пам'ятаю, як одного дня, коли ми копали картоплю під Кичерою, вишли з лісу і підійшли до нас двоє чоловіків у шинелях без погонів, які розпитували про село. Нам вони сказали, що тікають з Червоної Армії.

18 жовтня сотні «Хоми» і «Чорного» через Ямну, Грозьову перейшли на нове місце постою в околицях сіл Тростянець та Ліщава Горішна. 20 жовтня вони підійшли до Ліщава Горішньої і там заквартирували. Невдовзі їх виявили енкаведисти. 24 жовтня відбувся один з найбільших боїв УПА з енкаведистами та польською боївкою з села Кузьмини. Він тривав 15 годин. У бою брали участь п'ять чот командира «Хоми» і три — командира «Чорного», разом понад 500 людей та 70-80 кулеметів. З боку більшовиків було 2500 вояків, три танки, понад 200 легких кулеметів і декілька «максимів». У бою загинуло 207 енкаведистів. Було знищено дві легкі танкетки та 13 вантажних автомашин. Втрати УПА: 17 вбитих, 8 поранених. Загинув і командир «Хома», після бою його було поховано на кладовищі в с. Лімній. У цьому ж бою був важко поранений чотовий «Хрін», пізніше один з найталановитіших

Коцьолок Ярослав («Криlach»)

сотників УПА в Карпатах, що неодноразово бував у Ямні Долішній [40,56].

У листопаді 1944 р. до Ямни повернулася сотня «Громенка» після великого рейду з гори Букове Бердо по Дрогобиччині та перетину новоствореного радянсько-польського кордону. Люди прийняли вояків як рідних синів, котрих улітку провели від церкви на вишкіл у Карпати. Тут на них напали більшовики, зав'язався бій. Сотня втратила двох вояків, а ворог — 17. Після бою сотня пройшла через Турницький ліс, село Бориславку, річку Вігор до с. Тисова, звідки в сотні було багато повстанців. Селяни радо зустріли своїх воїнів, їх огорнула радість і гордість, що є вже свої збройні сили, які можуть захистити їх від ворожих нападів.

Але ця радість тривала недовго, бо саме в цей час вище командування УПА видало наказ про демобілізацію сотень. Справа в тому, що була глибока осінь, починалася холодна зима, а це створювало значні труднощі для збереження великої кількості вояків, їх забезпечення одягом, харчами, умовами проживання у важкий зимовий період. Тому було прийнято рішення про розпуск сотень. Частині повстанців було рекомендовано перейти у підпілля, щоб перебути зиму, а хто не міг повернутися у своє село і легалізуватися, той мав перейти під опіку ОУН [9]. Зброю стрільців було здано у магазини-криївки. Після демобілізації відділів зміцнилася теренова підпільна мережа, але була втрачена військова сила, яка могла протистояти добре озброєному ворогові в особі сил НКВС та польських банд, що невдовзі стало дуже відчутним. Щоправда, по селах демобілізовані вояки почали самочинно створювати самооборонні кущові відділи (СКВ). Сотник «Громенка» почав готувати малі військово-вишкільні конспекти, розділив своїх стрільців по селах, і вони організовували молодь в СКВ. У селі Лімна відділ самооборони створював стрілець «Дуб» з цього ж села, в

самочинно створювати самооборонні кущові відділи (СКВ). Сотник «Громенко» почав готувати малі військово-вишкільні конспекти, розділив своїх стрільців по селах, і вони організовували молодь в СКВ. У селі Лімна відділ самооборони створював стрілець «Дуб» з цього ж села, в Лішаві Горішній — ройовий «Залізний». Сам сотенний «Громенко» організував такі відділи в Брижаві, Жогатині, Твірнику Руському тощо. В околицях Перемишля цю роботу проводив «Сухий-Криlach».

Сеньків Василь

З часом було охоплено й інші села. Але великої та добре озброєної військової частини, яка зуміла б протистояти ворогові, восени, взимку і на початку весни 1945 р. в Перемишльському Передгір'ї ще не було. А ворожі місцеві сили були набагато сильніші, краще організовані та озброєні. Головними їхніми базами були міста Перемишль і Сянік, а в місечках і селах вони мали свої підбази. Час від часу їхні боївки збиралися і нападали на українські села, грабуючи їх, вбиваючи свідомих селян та інтелігенцію. Особливо вони розгулялися в березні-квітні 1945 р. Запалали цілі села: Павлокома, Малковичі, Березка та де-

кілька інших сіл над Сяном. Вони вишукували тих українців, які поверталися з робіт у Німеччині дорогами Польщі. Багато з них було потоплено в річці Сян біля Динова та в інших місцях. На додаток у селах почали з'являтися більшовицькі спецгрупи з міст та прикордонних застав. Вони проводили облави, напади на села й ліси.

Восени 1944 р. таких нападів на Ямну Долішню було декілька. Під час одного з них у жовтні вони заарештували Сеньківа Василя (Дзвіникового) — активіста читальні «Просвіта», завезли його до Добромиля, і його слід пропав. Під час другого нападу схопили Слюсарчика Павла, Тимчишина Степана (Фльоркового) і Куліковського Степана. Всіх завезли у Добромиль і разом із багатьма іншими жертвами закрили у підвалі. Але першої ж ночі в'язні зробили підкоп і втекли на волю. Третій раптовий напад енкаведистів на Ямну Долішню відбувся на початку грудня. Це було рано-вранці. У декількох хатах (у Вайдовича, Дуця) ночували вояки УПА та їхні командири «Павук» і «Тісо», які ще не встигли відійти у ліс, як це зазвичай робили. Зав'язалась перестрілка, під час якої один енкаведист (офіцер) був убитий і один поранений в руку. Партизани відійшли в ліс. Але постраждали селяни. Енкаведисти спалили шість хат, заарештували дяка Дуця Володимира і відправили на фронт. Подальша його доля була дуже важкою, трагічною. Він був тяжко поранений, потрапив у німецький полон, довго хворів, але вижив. Десять років прожив самотньо на чужині, там і помер. Похований у Нюрнбергу. Ось що розповіла нам його дочка, Дуць Стефанія, про долю батька: «Осінь 1944 р. *Облава. Партизани в хаті дяка Володимира Дуця. Хата окружена. Почалась стрілянина. Партизани повибігали з хати і втекли, а одного вбили. Хата горить. Двоє більших дівчат вибігли з хати, а маленькій Олі всього три місяці. Маму кинули в пивницю. Батька забрали і кричали: «Бандера! Убейть!» Але один із них сказав: «Не*

убивать, отправит на фронт, там его убьют». Сусідка вєрвлася через полум'я до хати і врятувала дитину. Худоба в стайні (2 корови, телята і кінь) згоріла.

Ми лишились без хати, без хліба, ходили по сусідах просити хліба, а жили у вуйка Леня Павла.

Тата відіслали на фронт. Там він попав в полон. Дуже його били, весь хребет мав перебитий. Лежав в ліжку п'ять років, не вставав. Познаюмився з однією українською сім'єю. Ця сім'я дуже йому допомагала. Ходили біля нього, лікували. Жив в м. Нюрнберг, коли ви-

Стебельський Степан («Хрін»)

йшов на волю. Жив один до кінця свого життя. Перед смертю зробив нам виклик. Ми всі троє поїхали до тата, за-стали його ще живим. Двох дочок батько пізнав, а малої Олі не впізнав. Тато дуже плакав. Хотів дуже побачити маму, але, коли мама зібралась їхати, то прийшла телеграма, що батько помер. Чужі люди похоронили, а особливо велику роль відіграла українська сім'я. Вони все зробили. Ми всі їздили на могилу. Тут, у Києві зробили пам'ятник і завезли аж туди в Нюрнберг.

40 років жив самотній. Дуже тужив за сім'єю.

Пам'ятаю, як одного зимового дня в Ямні з'явилася невелика група радянських прикордонників. Вони йшли дорогою в білих кожухах-дублянках з автоматами напоготові й оглядалися на всі боки. Люди позакривалися в

хатах, село завмерло, я спостерігав за ними крізь віконну шибку. Пройшовши повз нашу хату, вони помітили перед собою на подвір'ї однієї з хат біля школи чоловіка, який не встиг заховатися, пустили по ньому чергу з автомата і вбили на місці. Без попередження і не розбираючись, хто він і що робить. Це був Сеньків Дмитро, син лісника. Зупинити сваволю в селі не було кому. Люди тремтіли від страху. Майже з кожного села приходили звістки про вбивства селян і повстанців.

Усі ці події сколихнули народ, діячі місцевого підпілля взялися до активної праці й боротьби. Гаслом стали слова: «Хочеш жити — борися й бий!». Активізували свою діяльність СКВ в Ямні Долішній та група ОУН під керівництвом «Потапа».

Одного дощового березневого дня, близько сьомої години ранку, на село Грозьову напала червона польська боївка. Їх було багато, близько 200 чоловік — уся поліція з сіл Войткови, Кузьмини, Ліщави і містечка Бірча. На допомогу їм прийшло і польське військо. Вояки почали грабувати майно, що потрапляло їм у руки, і вбивати українських селян. У цей час біля сусіднього села Лімна проводила польовий вишкіл група вояків УПА під керівництвом чотового «Хріна» та один рій місцевого СКВ. Усього 37 стрільців. Роздумувати не було часу. «Хрін» вирішив вступити в бій з переважаючими силами ворога, щоби врятувати селян від загибелі. Він поділив свою групу на три частини (рої), дав кожній конкретну ділянку села для наступу. Одночасно послав гінця до «Потапа» в Ямну Долішню з проською надати допомогу. О 8-й ранку розпочався наступ. Три рої групи «Хріна» вдарили на долишній кінець і середину села. Група «Потапа» підійшла з гір від села Ямна Долішня. Поляки не сподівалися такого, вони були надто безпечні і навіть не виставили стійки. Почалася паніка, але бій був запеклий, тривав шість годин і закінчився триумфальною перемогою стрільців УПА

та СКВ. Ворог мав 7 убитих та 28 поранених. У повстанців — один поранений у п'яту. Врятовані селяни зі сльозами на очах дякували стрільцям, пригощали їх, чим могли. Після бою «Хрін» і «Потап» уклали план відплатної акції проти тих, хто допомагав бандитам у їхній боротьбі в Грозьовій. Було вирішено оточити село та знищити стільки ж озброєних червоних боївкарів, скільки загинуло наших селян, і спалити стільки ж польських хат, скільки згоріло наших. Було оголошено, що це відплата за напад, за наших замордованих селян, за наші спалені хати і за наше пограбоване майно. Боївкарям було дано завдання переказати, що від сьогодні за кожне вбивство буде відплата вбивством, за підпал — підпалом. Особливо захвилювалось боївкарське гніздо у селі Войтківій, яке було головним організатором нападу на Грозьову [40].

Чутки про успішний бій і порятунок селян від знищення в Грозьовій швидко рознесли навколишніми селами. Багато було розмов про перебіг бою та про те, хто найбільше відзначився у ньому. На жаль, з пам'яті вже стерлися імена учасників цієї події. Пам'ятаю тільки, що особливо відзначився один зі стрільців-кулеметників з Ямни Долішньої, який вправно використовував свій кулемет у бою та вистріляв найбільше набоїв.

Невдовзі прийшли звістки, що біля Красичина чотирьох «Сухий-Крилич» побив бандитів, хтось обстріляв польську банду в Риботичах. Почалися бої відплати. Однак польські шовіністичні банди не вгамовувалися. З березня вони замордували українців у с. Павлокомі. Розстріляли, по-звірячому закатували 373 особи, переважно старих, жінок і дітей. 5 березня в селі Вільшани біля Перемишля польські міліціонери з Красичина, що поруч, вбили 12 українців, дружину і дочку священника Копистянського, родину вчителя Синишина та інших найсвідоміших селян. Їх вивели на річку Сян і в тому місці,

де щороку на Йордан святити воду, постріляли. Організатором вбивства був місцевий поляк Круліковський.

11 квітня поляки з Гути Березької і Бірчі разом із поліцією замордували українців у селах Бахові (95 осіб), Березці (200 осіб), Сівчині (26 осіб), а 18 квітня — в Малковичах біля Перемишля — 168 осіб. А були ще жертви в Іздебках, Глідно, Лубно над Сяном, про які немає точних даних. У Скопові і Волі Кривецькій групи озброєних бандитів серед білого дня їхали на підводах зі списками в руках і розстрілювали всіх українців, хто тільки їм траплявся. В усіх цих селах не було надійної самооборони, бо майже всі чоловіки пішли до Червоної Армії. Вони гинули на фронті, а їхні старі батьки, жінки і діти — вдома, від рук польських бандитів.

Одне з найбільших гнізд бандитів знаходилось у польському селі Борівниця, що неподалік містечка Бірча. Вони щодня нападали на навколишні українські села, грабували худобу, коней, збіжжя й убили близько 200 молодих хлопців і дівчат — українців. Банду очолював колишній офіцер польської армії Котвіцький (псевдо «Сліпий»). Вона нараховувала близько 300 чоловік, була добре озброєною (мала 40 кулеметів, легкі і важкі міномети та інше озброєння) і вважалася однією з найсильніших терористичних боївок у Бірчанщині.

Провід УПА змушений був ужити заходів для оборони своїх людей.

21 квітня 1945 р. відділи СКВ «Громенка», «Зруба», «Ластівки», які були сформовані на Перемищині, приступом взяли цю фортецю та спалили бандитське гніздо. Бандити понесли великі втрати. З цивільних поляків ніхто не постраждав, бо був наказ їх не чіпати. Ця акція набула широкого розголосу, вона нагадала польським бандам про силу українського підпілля, і вони на деякий час принішкли [40].

До початку червня 1945 р. УПА опанувала практично всім тереном Перемишльського Підгір'я. Тут виникла своєрідна партизанська республіка зі своїм управлінням [4, 5]. Енкаведистські і польські військові й міліційні сили збереглись тільки в містах Перемишлі і Бірчі, звідки в села час від часу навідувались їхні невеликі військові групи з розвідувальною метою, але робили вони це лише вдень і поводитися мирно й обережно. Одна з таких груп декілька разів навідувалася з Бірчі до Ямни Долішньої. Під час одного з раптових нападів на автомашині на початку літа 1945 р. їй вдалося схопити і вивезти з собою двох молодих хлопців з місцевого відділу самооборони. На допитах один з них не витримав тортур і виказав місцезнаходження криївки з медикаментами та видав декілька родин підпільників. В нагороду за це та для заохочення інших енкаведисти його звільнили. Коли це виявилось, суд УПА засудив його до смертної кари. Вирок було виконано в неділю на Зелені свята 1945 р. в присутності сільської громади [40]. Все аптечне майно енкаведисти вивезли возами. Родичів людей, на яких вказав зрадник, не заарештували, обмежилися лише короткотривалими допитами на місці. Цього разу все обійшлося.

Навесні 1945 р. відбулася зміна адміністративного поділу терену і його керівництва. Перемишльська область була розділена кордоном між УРСР і Польщею. Згідно з новим поділом, було ліквідовано Перемишльську область. Та її частина, що була на території УРСР, перейшла до Львівського краю, а із земель, що залишились у ПНР, було створено окрему теренову одиницю — Закерзонський край. До нього входили Лемківщина, Перемищина, Ярославщина, Любачівщина, Холмщина і Підляшшя. На цих землях було також створено окремий військовий округ (VI ВО) під назвою «Сян», що входив до з'єднання УПА–Захід. Командиром VI ВО призначили Онишкевича Мирослава («Ореста»). ВО «Сян» було по-

ділено на три теренові відтинки (ТВ): «Лемко», який охопив Лемківщину і Надсяння; «Бастіон» — Ярославщину і північні райони Перемищини; «Данилів» — Холмщину.

Командиром першого відтинка було призначено Мізерного Мартина («Рена»). До його складу входили два курені: «Рена», що базувався на Лемківщині, та Галя Михайла («Коника») — в Надсянні. У 1945–1947 рр. до куреня «Рена» входили сотні «Біра», «Бродича», «Мирона», «Стаха» та «Хріна»; у курінь «Коника» — сотні «Бураки», «Громенка», «Крилача» і «Ластівки». Сотня «Ластівки» була сформована на початку літа 1945 р. із відділу самооборони II-го району Перемишльського надрайону та однієї чоти сотні Громенка під командою «Малиняка». Вона складалася з трьох чот: «Журавля», «Зимного», «Малиняка», загальною кількістю 160–170 вояків. До складу кожної чоти входило чотири рої по 10–11 стрільців. Крім трьох чот, у кожній сотні існувала інтендантська група, санітарна допомога та польова жан-

Старух Ярослав

дармерія (ПЖ). Сотня діяла на визначеному їй терені або поза його межами цілком самостійно. За всі її дії та їхні наслідки повністю відповідав командир сотні. Сотня «Ластівки» складалася переважно з молодих хлопців із сіл іншого району (Ямни, Тисови, Риботич та ін.), але завдяки його військовому досвіду та обізнаності у військовій справі вона була добре вишколена і скоро стала готовою до бойових дій. Сотня здебільшого базувалася в Ямні та лісовому масиві Турниця, що прилягав до села.

В устрої ОУН після переходу фронту на Захід та встановлення польсько-радянського кордону Закерзонський Край було поділено на три округи — Перемишльську, Любачівську і Холмську. Округи склалися з надрайонів, які поділялися на райони, далі — кущі та станиці, що становили найменшу одиницю.

Головою Проводу ОУН Закерзонського Краю було призначено Старуха Ярослава («Стяга»), який одночасно діяв від імені Української Головної Визвольної Ради (УГВР). Його заступником і референтом пропаганди призначили Галасу Василя («Орлана»). Керівником Служби Безпеки (СБ) — Федоріва Петра («Дальнича»). Окружним провідником Перемишльської Округи став «Варнак». Референтом СБ залишився «Летун», але ненадовго. У 1946 р. він загинув на засідці, і його пост зайняв «Старий». Пропагандивним референтом став «Григор».

Перемишльська округа поділялася на два надрайони: «Холодний Яр», до якого входила Перемищина з Бірчанщиною, та «Бескид», до якого входила Лемківщина (повіт Лісько, Сянок). Надрайон «Холодний Яр» поділявся ще на 5 підпільних районів, що позначалися цифрами від I до V.

Федорів Петро

У керівний склад надрайону «Холодний Яр» входили: «Тарас» — надрайоновий, «Мирон» — референт пропаганди, «Потап» — референт СБ і «Вишеньський» — господарський референт, надрайоною УЧХ — «Марічка» (Савчин Марія). Медсестрою по шпитальках УПА і фармацевткою працювала «Богдана» (Гайдукевич Леся).

Керівний склад надрайону «Холодний Яр» майже постійно перебував у с. Ямні Долішній або у лісовому масиві Турниця, з часу його сформування до літа 1947 р., тобто до остаточного виселення людей із села та відходу сотень УПА.

Боротьба триває!

Після розгрому банди «Сліпого» в селі Борівинці на всьому просторі від Перемишля до Карпат на декілька місяців запанував мир. Місцевий підпільний провід на чолі з «Орланом» видав декілька пропагандистських брошур для польського населення, в яких ішлося про шкodu від боротьби з українцями для обох народів — польського й українського. «Орлан» закликав: «Ворожнечі треба покласти край. Хтось мусить поступитися. Почнемо ми» [25].

23 квітня Провід УПА отримав листа від представників польського підпілля, в якому представникам сторін було запропоновано зустрітися для переговорів. Переговори відбулися в неділю 29 квітня 1945 р. Були досягнуті певні домовленості.

А тим часом «повстанська республіка» укріпляла свої кордони. Вздовж них було виставлено стійки³, що контролювали рух населення. Кожен, хто потребував перейти цей кордон, повинен був мати дозвіл від місцевого повстанського проводу.

Грибік Ірина

³ Сійка — військовий караульний пост.

У «республіці» було організовано систему постачання. По селах скрізь будували криївки, підземні сховища для харчів, зброї, ліків. Станичні Кілочко Степан та Свинко Михайло збирали сухарі, масло, м'ясо і сіль. Виникли малі фабрики, що виробляли цигарки з етикетками УПА, пасту для взуття, мило, виправляли шкіри. Працювали майстерні з пошиття білизни, взуття. Дівчата в'язали шкарпетки, рукавиці, светри, шарфи тощо. Цю роботу очолювали Карпа (Дребут) Зося, Кілочко (Рубаха) Марія, Грибик Ірина, Слюсарчик Павліна та ін.

У селах проходили військові вишколи, не лише молоді, а й усіх чоловіків.

Відбувалися санітарні вишколи дівчат під проводом «Скали» й «Богдани». Жінки й діти збирали цілющі рослини для виготовлення ліків. Лікарі й санітари лікували цивільне населення.

Михайло Гальо

Працювали кузні й слюсарні, де лагодили зброю, доробляли потрібні частини. Люди збирали зброю й амуніцію.

У селах запрацювали хори та театральні гуртки.

Ранньою весною 1945 р. в Ямні Долішній відбувся санітарний вишкіл вояків для забезпечення санітарним персоналом відділів УПА. Вишкіл проводив надрайоновий референт УЧХ «Нехрист» (Совган Ярослав). Після вишколу деяких вояків було призначено на посади санітарів першої

допомоги до СКВ. Кожен кущовий санітар мусив уміти перев'язати рани, зміряти температуру, надати хворому

першу медичну допомогу, дати потрібні ліки, а в разі потреби й уколи. Їхнім завданням було також організувати в терені медпункти. Санітар писав місячний звіт про діяльність у своєму кущі, вказуючи, хто був хворий та на яку хворобу, які ліки використовувалися для лікування. Важкопоранених доставляли в санітарний пункт. Легкопоранених лікували на місцях кущові санітари. Так було до вересня 1945 р., коли в Перемишині почалось примусове виселення українського населення. Багато місцевих вояків СКВ залишилось на своїх постах, хоча їхні родини були змушені виїхати до УРСР.

12–19 травня 1945 р. у школі в селі Ямна Долішна відбувся вишкіл референтів СБ «Холодного Яру». Вишкіл проводили окружний провідник СБ «Летун» та надрайоновий «Потап». Крім них навчання проводили працівники Служби Безпеки. Всього учасників вишколу було 33. Серед них референт безпеки 1-го району «Рудий», його заступник — «Буйтур», командир охоронного відділу «Сокіл», референт безпеки 2-го району, командир охоронного відділу «Орел», референт безпеки 3-го відділу «Орач», 4-го — «Карло» та низка інших осіб, що здійснювали функції СБ. За оцінкою учасників, вишкіл пройшов дуже успішно [38].

У першій половині червня 1945 р. на Перемишину повернувся з Карпат сотник «Бурлака». Зі своєю сотнею прийшов командир старшинської школи УПА «Олені» хорунжий «Коник» (Гальо Михайло), який обіймав посаду командира Перемишльського куреня.

8 червня під час постою у Войтківському лісі чота «Левка» із сотні «Бурлаки» було раптово атаковано з трьох сторін (з боку Квасенини, Войткови і Ямни Горішньої) військовими НКВС у кількості 500 осіб. Чота змушена була прийняти бій, щоб вирватися з оточення і відступити у визначеному напрямку. Бій тривав усього 10 хвилин. У ньому загинуло 9 вояків УПА і один був поране-

ний. Ворог втратив 30 вбитими, трьох було поранено. Вояків УПА поховали на цвинтарі в с. Ямні Горішній. Ось їх список [36]:

- «Базар» (прізвище невідоме) — стрілець;
- «Бук» (прізвище невідоме) — командир роя, член ОУН;
- «Жук» (прізвище невідоме) — стрілець;
- «Зрубик» (прізвище невідоме) — стрілець;
- «Комар» (прізвище невідоме) — стрілець;
- «Малинович» (прізвище невідоме) — стрілець;
- «Соловейко» (прізвище невідоме) — стрілець;
- «Степаненко» (прізвище невідоме) — стрілець;
- «Тичка» (прізвище невідоме) — стрілець.

Байляк Анна

Після акції «Вісла» цвинтар, як і дерев'яну церкву, в с. Ямні Горішній, де поховано названих та інших вояків УПА, було повністю зруйновано, а поверхню зрівняно бульдозером. Свідченням того, що на цьому місці колись був цвинтар, є лише уламок металевого хреста, покладений кимось біля старого бука, який не зміг звалити навіть бульдозер, та зарості барвінку, що раніше ріс на могилах. У 1994 р., під час відвідування цієї місцевості групою колишніх пере-

селенців, одна з жінок показала місце могили вояків УПА. Тоді там було встановлено невеликий залізний хрест і вперше покладено квіти.

5 серпня 1945 р. в Ямні Долішній відбулася одна зі знакових подій — весілля зв'язкової «Роми» (Байляк Анни) і чотового сотні «Громенка» «Орського» (Карванського Дмитра). Весілля відбувалося таємно в хаті Климків, що жили неподалік церкви. На весіллі зібралося близько тридцяти друзів молодят. Серед них — «Оксана» (друж-

ка «Роми»), зверхниця УЧХ на Перемищині і близька подруга молодої «Марічка», яка нещодавно вийшла заміж за провідника «Орлана», «Софія», підпільниця «Ксеня» (вчителька з села Трійця); з чоловіків — сотенний «Бродич» та «Вишенський» (дружби «Орського»), керівники надрайону «Потап» та «Пугач» з дружиною. Прибув також курінний «Коник» (Гальо Михайло), який був близьким другом «Орського» [25].

Вінчав молодих місцевий священик Чолач Іван. Він і їмость навіть позичили свої обручки молодим для вінчання. Вони ж були шанованими гостями на весіллі.

Охорону весільних урочистостей здійснювала чота «Орського» під командуванням одного з ройових. Весілля тривало до ранку. А вранці гості розійшлися, хату прибрали так, щоб і сліду не залишилося від зустрічі друзів, бо вдень можна було сподіватися нашествия поляків або більшовиків, які останнім часом сюди нерідко навідувалися. Цього ж дня «Орський» відійшов з чотою до сотні, а молода подалася за призначенням у 5-й район в Карпати до провідника «Ігора» для виконання підпільних завдань.

Наближався вересень, польська комуністична влада спільно з НКВС СРСР шукали шляхів завершення примусового виселення українців з Польщі. Нарешті вони приймають рішення про введення 1 вересня 1945 р. трьох дивізій Війська Польського на територію Перемишльського, Ліського і Любачівського повітів для прискорення виселення українців з їхніх споконвічних земель.

Карванський Дмитро